

„... a dombocskának a tetejéről
egy természetesen árnyékolt és
érett szőlőgerezdekkel termett
szőlőtőke látszik kinőve”

SZŐLŐÁBRÁZOLÁS A MAGYARORSZÁGI
CSALÁDI CÍMEREKEN

A címben idézett címerleírás részlet (az eredetiben persze latinul) a Várad alias Szabó család részére 1687-ben adományozott armálisban olvasható.¹A természetből és a képzelt világból vett számtalan címerkép között, természetesen a szőlő különféle ábrázolásai is előfordulnak a magyarországi heraldikában. Érthető okokból különösen kedvelt eleme a települések (egy-egy községek és városok) és számos megyénk (Baranya, Bereg, Bihar, Heves, Kis-Küküllő (eredetileg Küküllő), Kolozs, Nagy-Küküllő, Somogy, Szatmár, Szilágy (eredetileg Közép-Szolnok), Ugocsa, Zemplén) címerének. Viszont talán kevésbé közismert, hogy előfordul a családi címerekben is.

Nyulásziné Straub Éva a budapesti Magyar Országos Levéltár címeresleveleiről 1987-ben megjelent összeállításában az 1173 db címereslevél között 26 db olyan található, amely valamilyen formában szőlőt, vagy egyéb alkotó elemei mellett szőlőt is ábrázol.

Brajković Vlasta a zágrábi Horvát Történelmi Múzeum címeres emlékeit ismertető 1995-ös katalógusában a 282 db között 2 db szőlős címer fordul elő.²Bilkei Irén, Kapiller Imre, Molnár András a zalaegerszegi Zala Megyei Levéltár armálisairól 2004-ben megjelent munkájában, a levéltár 49 db címereslevele közül 2 db szőlős címerre akadtam. A közismert és igen terjedelmes Siebmacher-féle címergyűjteményt nem állt módomban átnézni ilyen szempontból, de nyilvánvalóan még számos szőlős címert lehetne gyűjteni belőle, valamint számtalan további helyről is.

A szőlő, akár mint szőlőfűrt vagy szőlővessző, akár maga a teljes szőlő növény (szőlőtőke), önmagában is, de sokszor különféle egyéb ábrázolásoktól kísérvé is előfordul a családi címerekben. Lehet csak pajzsbeli ábra, szerepelhet csak sisakdíszként (vagy annak egyik elemeként) is, de előfordul, hogy a pajzsbeli ábra ugyanúgy vagy csekély módosulással megismétlődik a sisakdíszben is.

Megpróbáltam a szőlős címerek főbb hazai típusainak elkülönítését. Természetesen elképzelhető az általam kialakított csoportoktól eltérő rendszerezés is. Összeállításom tetszőlegesen bővíthető, kiegészíthető a jövőben. Ennek ellenére remé-

lem, a főbb tendenciákat sikerült felvázolnom. A bemutatott anyag kísérleti mintavételnek tekintendő, korántsem fedi le a téma teljességét.

SZŐLŐFÜRT, SZŐLŐFÜRT LEVÉLLEL ÖNMAGÁBAN

A (történelmi) Magyarország területéről ismert legkorábbi szőlős magán címer valószínűleg a Becse-Gergely nemzetségbeli Apafi család címere, amely az almakeréki (Nagykükküllő vm., most Mălăncrav, Románia) evangélikus (egykor r. k. plébánia) templom szentélyének boltív zárókövén található. Ez egy sisakcímer, amely csak a sisakot és a sisakdíszet ábrázolja, címerpajzs nélkül. A balra fordított csuporsisak „*csúcsára sisakdíszképpen egy kissé lefelé ívelt szőlőág van fektetve, ennek mindkét vége egy-egy szőlőgerezdben végződik; az ág közepén a sisak csúcsa felett egy szőlőlövél áll, erősen hangsúlyozott, keresztformájú levélbordával*”. A sisak kékeszöld (egy csipkézett és egy sima vörös vonal húzódik rajta a szemréstől harántosan hátra, hátsó részén pedig lepelyszerű vörös takaró csatlakozik hozzá), a szőlő zöldesszürke, szára és levele zöld, a levél keresztbordája szürkésfehér színű. Legalábbis 1928-ban ilyennek látta Keöpeczi Sebestyén József jeles erdélyi heraldikusunk, aki kétszeri nekifutásra, hosszúlétrán állva rajzolta le ezt az igen nehezen megközelíthető helyen fennmaradt becses korai címertani emléket. Keöpeczi Sebestyén a Becse-Gergely nemzetség Bethlen ágához tartozó II. (szerepelt 1325–1336 között) vagy III. Apát (szerepelt 1355–1368 között) feltételezte a címer tulajdonosának.

Az Apafi család címere idővel több változáson, módosuláson ment keresztül. Egy másik, az előzőnél újabb változata az almakeréki templom oltár predellájának bal oldalán látható. Ennek leírása, ugyancsak Keöpeczi Sebestyént követve: „*balradülő, vörös tárcsapajzs peremének jobb- s jobboldalának felső részéből előtörő, sugárszerűen szétágazó, a pajzs szembefekvő oldalát és talpát nem érintő hat arany ék; – az egészre, cölöp helyén – hegyével felfelé – ezüst pallós van helyezve. Koronátlan, vörös-arany takarós, balra fordított csőrsisakjának disze: két, leveles, ívben hajló és egymást keresztező zöld szőlőág, egy-egy fehérés-zöld szőlőgerezddel.*” A 15. század közepére keltezhető oltár megrendelője valószínűleg az 1447-ben végrendelkezett Apafi Miklós lehetett. (1. ábra)

Az almakeréki oltáron ábrázolt Apafi címer kissé tovább módosult változata azon a hiányos és töredékes 15. századi sírkövön látható, amely Marosvásárhely ref. temetőjéből – ahol Kelemen Lajos talált rá egy építőanyag halmazban – került be a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Múzeum Régiségtárába. A címerpajzs itt egyenes állású, az ékek a pajzsfölből indulnak ki, a pallós balharánt helyzetű. A sisakot és a sisakdíszet ábrázoló rész többsége hiányzik. A sisakdíszből mindössze egy szőlőgerezd és egy levél kopott töredéke maradt meg a sisak jobb oldalán. A sírlepemélyített sávból kiemelkedő, gótikus minusculás felirata hiányos, nem olvasható, nem értelmezhető, talán a család egy Mihály keresztnevű tagjához köthető. A sírkövet az 1460–1480-as évek tájára keltezném.

EGY VAGY TÖBB SZŐLŐTŐKE

Tebner Kilián polgár 1621-ből származó pecsétlenyomatán. Ez feltehetően nem királyi adományozással nyert, hanem egyszerűen a használó foglalkozására utaló, felvett címer. Kerekalpú, egyenes állású pajzsban talajból kinövő, karózott szőlőtőke, jobbra hajló végén szőlőfürttel. A szőlőtőke bal oldalán hegyével felfelé álló szőlőmetsző kés. A pajzs felett a tulajdonos monogramja: K(ilian) . T(ebner).

Csizmadia másképpen Szilágyi Ferenc 1634. február 20-án Bécsben, II. Ferdinánd királytól kapott címerében. Egyenes állású, kerekalpú vágott tárcsapajzs felső kék mezejében közepén lebegő ezüst lilium, két oldalán egy-egy lebegő vörös rózsával, alsó kék mezejében zöld talajból kinövő, karóra futó szőlőtőke, négy levéllel és két szőlőfürttel. A pajzson jobbra fordított rostélyos sisak arany koronával. Sisakdísz: jobbra forduló, növekvő arany oroszlán. Takarók: vörös-ezüst és kék-arany. (2. ábra)

Jurkovich (Gyurkovics) György 1651. augusztus 5-én Bécsben, III. Ferdinánd királytól kapott címerében. Egyenes állású, hegyestalpú tárcsapajzs, kékkel és vörössel hasított jobb oldali részében két vörös rózsával megrakott, ezüst, jobbharánt pólya, bal oldalt zöld domb közepéből kinövő, négylevelű, kétfürtű szőlőtőke. A pajzson jobbra fordított rostélyos sisak arany koronával. Sisakdísz: jobbra fordulva álló fehér bárány, felemelt jobb első végtagjában arany kehely. Takarók: kék-arany és vörös-ezüst. (3. ábra)

Pap János 1698. május 27-én Laxenburgban, I. Lipót királytól kapott címerében. Egyenes állású, kerekalpú pajzs vörös mezejében, zöld hármashalom közepsőjéből kinövő, karóra felfutó, jobb oldalt két zöld leveles és egy fürtös, bal oldalt két zöld leveles és két fürtös szőlőtőke. A pajzson szembe fordított rostélyos sisak, koronával. Sisakdísz: a pajzsbeli szőlőtőke növekvően. Takarók: ezüst-vörös. (4. ábra)

Schwartner Márton 1741. október 28-án Pozsonyban, Mária Terézia királynőtől kapott címerében. Egyenes állású, csücsköstalpú, hasított pajzsban, elől vörös mezőben, zöld hármashalom közepsőjéből kinövő, karóra futó, leveles és fürtös szőlőtőke, hátul kék mezőben lebegő arany horgony, két lebegő, hatágú, arany csillagtól kísérve. A pajzson jobbra fordított rostélyos sisak arany koronával. Sisakdísz: a koronából kinövő, jobbra forduló ezüst egyszarvú. Takarók: kék-arany és vörös-ezüst. (5. ábra)

A Trnovszky (Trnovský) család 18. századi címerében. Egyenes állású, csücsköstalpú kék címerpajzsban, zöld hármashalom mindegyikéből egy-egy ezüst karóra fölfutó, zöld szőlőtőke nő ki, arany szőlőfürtökkel. A pajzs jobb felső sarkában arany sugaras arany naparc, bal felső sarkában hatágú arany csillag lebeg. A pajzson jobbra fordított rostélyos sisak arany koronával. Sisakdísz: a koronán támaszkodó, jobbra forduló, vörös ruhás, levágott kar ezüst karóra felfutó, arany szőlőfürtös, zöld szőlőtőket tart. Takarók: kék-arany és vörös-ezüst. (6. ábra)

SZŐLŐINDA

Hadik András cs. kir. lovassági tábornok (később tábornagy) (Futak, 1710. okt. 16. – Bécs, 1790. márc. 12.) 1763. május 20-án Bécsben, Mária Terézia királynőtől kapott grófi címerében. Egyenes állású csücsköstalpú négyelt pajzs, szívpajzs. 1. kék mezőben két (egyenként egy leveles és egy fürtös) szőlőinda, 2. vörös mezőben arany kapus, qváderekből falazott torony, 3. vörös mezejében jobbra forduló, páncélos, levágott kar leveles ágat tart, 4. arany mezejében lebegő, arany koronás, kétfejú fekete sas. A fekete szívpajzsban arany koronán álló, jobbra fordult arany oroszlán, jobbában szablyával. A nagy pajzson kilencágú arany grófi korona. A grófi koronán két balra- és kettő jobbra fordított rostélysisak, mindegyik arany koronával. Sisakdíszek jobbról balra: 1. a koronán támaszkodó jobbra forduló, páncélos, levágott kar leveles ágat tart, 2. arany koronás, kétfejú fekete sas, 3. két (egyenként egy leveles és egy fürtös) szőlőinda, 4. arany kapus, qváderekből falazott torony. Takarók jobbról balra: 1. ezüst-kék, 2. arany-fekete, 3. arany vörös, 4. ezüst-kék. (7. ábra)

Borosjenői és szegedi Tisza Lajos (Nagyvárad, 1832. szept. 12. – Budapest, 1898. jan. 26.) volt közlekedési miniszter, Szeged város újjáépítésének királyi biztosa 1883. december 22-én Bécsben, I. Ferenc József királytól kapott grófi címerében. Egyenes állású csücsköstalpú pajzs, kétszer osztva és kétszer hasítva. 1. alsó harmadában osztott mezejében, felül kékben balról ezüst hegy, jobbra fenn lebegő arany rozskéve, balra fenn ezüst fél karikáról lógó, két zöld indás, ezüst szőlőfürt, alul ezüstben három, egymás fölött (2, 1) balra úszó ezüst hal, közöttük szintén egymás fölött három (1, 2) kákabokor, zöld szárú és levéltetű három aranybuzogánnyal (Bihar vármegye címere),³ 2. és 6. hasított mezejében, elől ezüstben két jobbharánt pólya, hátul a hasító vonalból kinövő koronás kétfejú sas (Szeged város címere),⁴ 3. és 7. hasított mezejében, elől vörösben négy ezüst pólya, hátul vörösben zöld talajon aranykoronából kinövő ezüst kettős kereszt, a hasított pajzson ovális hasított pajzs, elől kékben fekete kapus, egytornyú vár, hátul kékben fekete kapus, háromtornyú vár (a Fővárosi Közmunkák Tanácsa címere),⁵ 4. és 9. fekete mezejében, arany cölöp előtt álló, jobbra forduló, ezüst elefánt, 5. vörös mezejében, zöld talajon álló, szembe fordult páncélos vitéz, jobbában szablyára tűzött török fej, baljában három arany búzakalászt tart, 8. arannyal és feketével hasított mezejében, alul arany ék, összefűződő GTSZ (gróf Tisza Lajos) névbetűkkel. A nagy pajzson kilencágú arany grófi korona. A grófi koronán három rostélysisak, a középső szembe-, a két szélső befelé fordítva, mindegyik arany koronával. Sisakdíszek jobbról balra: 1. koronából kinövő balra forduló ezüst bárány, 2. két fekete sasszárny között növekvő szembe fordult páncélos vitéz, jobbában szablyára tűzött török fej, baljában három arany búzakalászt tart, 3. koronából kinövő jobbra forduló ezüst elefánt. Takarók jobbról balra: 1. arany-kék és vörös-arany, 2. arany-kék és vörös-arany, 3. arany-fekete.

SZŐLŐTŐKE MADÁRRAL

Kajári Biby Simon, eredetileg a bakonybéli bencés apátság kajári (Veszprém vm.) jobbágya (majd 1521-től nemes jobbágya) 1522. február 14-én Budán, II. Lajos királytól kapott címerében. Egyenes állású, csücsköstalpú tárcsapajzs kék mezejében lebegő zöld szőlőág, három fölfelé álló vesszővel, az elsőn négy, a másodikon és a harmadikon három-három levél, a vesszők végén egy-egy szőlőfürt zöld szemekkel. A második és a harmadik vessző között az ágon két egymás felé forduló seregély. A pajzson jobbra fordított csőrös sisak. Sisakdísz a pajzsbeli ábra, azzal az eltéréssel, hogy itt csak egy seregély van, amely a középső vessző szőlőfürtjén áll. Takarók: kék-vörös. Címertartók: egy-egy mezítelen angyal. (8. ábra)

Vácsi István (gr. Bethlen Sándor korábbi jobbágya) 1715. január 15-én Bécsben, III. Károly királytól kapott címerében. Egyenes állású, kerekalpú tárcsapajzs kék mezejében, zöld domb közepéből kinövő, négy zöld levelű, egy zöld fürtű szőlőtőke, melyen balra fordulva, arannyal fegyverzett feketerigó áll a szőlőt csipegetve. A pajzson szembe néző (a rajzon tévesen jobbra fordított!) rostélyos sisak koronával. Sisakdísz: koronából kinőve a pajzsbeli ábrázolás. Takarók: kék-arany és vörös-ezüst.

MADÁR SZŐLŐFÜRTTEL

Egey István (utóbb Megesyre hamisított) 1625. október 29-én Sopronban II. Ferdinánd királytól kapott címerében. Egyenes állású, csücsköstalpú tárcsapajzs vörös mezejében sziklán álló, jobbra forduló, természetes színű sólyom áll, kinyújtott jobb karmában zöld leveles szőlőfürtöt tartva. A pajzson jobbra fordított rostélyos sisak koronával. Sisakdísz: két fekete sasszárny, a szárnyak között a pajzsban ábrázolt-hoz hasonló, zöld leveles szőlőfürt, felette lebegő arany csillag. Takarók: arany-vörös és vörös-ezüst. A címereslevelet Szatmár vármegye Csengerben tartott közgyűlésén hirdették ki, 1626. május 13-án.

Kékedy Balázs (1623–1657) címerében. Jobbra dülő, kerekalpú pajzs kék mezejében, zöld hármashalom középsőjén álló, arannyal fegyverzett daru, csőrében arany szőlőfürt, felemelt jobb karmában arany kő. A pajzson jobbra fordított rostélyos sisak, koronával. Sisakdísz: a pajzsbeli növekvő daru.

Baraczy Balázs 1668. január 10-én Bécsben, I. Lipót királytól kapott címerében. Egyenes állású, csücsköstalpú tárcsapajzs kék mezejében, közepén, vízből kiemelkedő sziklán, jobbra forduló fekete golya áll, felemelt jobbájában szőlőfürt. A golyától jobbra zöld halom, tetején arany búzakéve, balra másik zöld halom, tetején karóra felfutó, zöld leveles szőlőtő. A pajzson jobbra fordított rostélyos sisak, koronával. Sisakdísz: a koronán álló, jobbra forduló, ezüst galamb, csőrében zöld leveles ággal. Takarók: arany-vörös és ezüst-kék. (9. ábra)

KECSKE SZŐLŐVEL

Kistapolcsányi Tapolcsányi János († 1598. aug. 1.) Bozók, Végles, Léva kapitánya, dunáninnyi alkapitány Kistapolcsány (Bars vm., ma Topolčianky, Szlovákia) r. k.

templomában található figurális vörösmárvány sírkövén az elhunyt sisakos, páncélos alakja jobbában buzogányt tart, baljával reneszánsz pajzsra támaszkodik. A pajzson egyenes állású tárcsapajzsban, koronából kinövő szőlőtőke fürtjeit, a szőlőtől balra ágaskodó kecske eszi. A pajzson jobbra fordított koronás rostély sisak. Sisakdísz: a pajzsbeli szőlőtőke és a kecske növekvő alakja. Kétoldalt takarók.

Osgyáni Bakos Gábor (1607–1666) füleki, ónodi, majd szendrői kapitány Csetnek (Gömör-Kishont vm., ma Štítňik, Szlovákia) Boldogságos Szűz Mária-templomában lévő faragott, festett, aranyozott fa epitáfiumán egyenes állású tárcsapajzsban talajból kinövő, karóra felfutó szőlőtőke fürtjeit a tőkétől balra ágaskodó kecske eszi. A karó tetején korona. A pajzson szembe fordított koronás rostély sisak, Sisakdísz: a pajzsbeli szőlőtőke és a kecske növekvő alakja. A karó tetején korona, a koronán támaszkodó, levágott, szablyát markoló jobb kézzel, a szablya és a kar között hatágú csillag és félhold. Kétoldalt takarók.

RÓKA SZŐLŐVEL

Szölösy Mihály 1602. szeptember 9-én Prágában, I. Rudolf királytól kapott címerében. Egyenes állású tárcsapajzs kék mezejében lebegő ágaskodó róka jobb mellső mancsában szőlőfürttel. A pajzson szembe fordított koronás csőrös sisak. Sisakdísz: a pajzsbeli róka növekvő alakja. Takarók: arany-kék és ezüst-vörös. (10. ábra)

OROSZLÁN SZŐLŐVEL

Oliva Tamás 1588. február 8-án Prágában, I. Rudolf királytól kapott címerében. Egyenes állású, csücsköstalpú tárcsapajzs vörös mezejében, zöld talajon álló, jobbra forduló, vörös nyelvű, egyébként természetes oroszlán, jobbában buzogány, baljával az előtte kinövő zöld lombú fa törzsét fogja. A pajzson jobbra fordított csőrös sisak koronával. Sisakdísz: a pajzsbeli oroszlán növekvő alakja, azzal az eltéréssel, hogy baljában itt szőlőfürtöt tart. Takarók: vörös-arany és vörös-ezüst.

Sléger Mátyás 1600. május 1-jén Pilzenben, Rudolf királytól kapott címerében. Egyenes állású tárcsapajzs kék mezejében zöld hármashalom jobb oldali halmából karózott, leveles, fürtös szőlőtőke nő ki, a tőkét a tőle balra álló, koronás, kiöltött nyelvű, kettősfarkú arany oroszlán markolja meg két mellső mancsával. A pajzson jobbra fordított koronás rostély sisak. Sisakdísz: jobboldalt vörös balharánt pólyás arany- és baloldalt ezüst jobbharánt pólyás kék sasszárny között jobbra forduló növekvő ló ágaskodik. Takarók: ezüst-vörös és arany-kék. (11. ábra)

GRIFF SZŐLŐVEL

Zuhodli János deák 1516. december 16-án Budán, II. Lajos királytól kapott címerében. Kétsoros, fekete-ezüst kockákból összeállított vízszintes pólyával vágott, csücsköstalpú, egyenes állású, tárcsapajzs, felső, vörös mezejében a pólyából kinövő, jobbra forduló, arany griff mancsaiban arany száras, zöld leveles kétfürtös szőlőágot tart, az alsó, kék mezőben középen lebegő arany csillag. Pajzstartó: két triton.

1. ábra: Az Apafi család címere az almakeréki ev. templom oltár predelláján, 15. sz. közepe (Keöpeczi Sebestyén József rajza)

2. ábra: Csizmadia másképpen Szilágyi Ferenc címere, 1634

3. ábra: Jurkovich (Gyurkovics) György címere, 1651

4. ábra: Pap János címere, 1698

5. ábra: Schwartzner Márton címere, 1741

6. ábra: A Trnouvsky (Trnovský) család címere, 18. század

7. ábra: Hadik András grófi címere, 1763

8. ábra: Kajári Biby Simon címere, 1522

9. ábra: Baraczy Balázs címere, 1668

10. ábra: Szőlősy Mihály
címere, 1602

11. ábra: Sléger Mátyás
címere, 1600

12. ábra: Bethlen Sámuel
bárói címere, 1693

13. ábra: Sütő másképpen
Fabsich János címere, 1700

14. ábra: A paludzky
Liptovsky család címere,
18. század

15. ábra: Veres János címere,
1662

16. ábra: Gombos Pál címere,
1560. (Homola K.
rekonstrukciós rajza a
másolatban megmaradt
címerleírás alapján)

17. ábra: Miskolci Her György
címere, 1606

Bethlen Sámuel 1693. március 1-jén Bécsben, I. Lipót királytól kapott bárói címerében. Ovális kék pajzsban jobbra forduló, négyszer görbülő, kettős nyelvét kiöltő ezüst kígyó lebeg. A pajzsban leveles arany korona, amelyen két egymással szembefordult, kettősfarkú arany griff egy zöld leveles szőlőgerezdet tart. Takarók: kék-arany és vörös-ezüst. A Becse-Gergely nemzetségbeli, az Apafiakkal rokon Bethlen család a kígyós címert már a címeradományt megelőzően is régóta (legalábbis 1489-től) folyamatosan használta. Az Apafiak által is eredetileg sisakdíszként szereplő szőlőfürt feltehetően a közös nemzetségre való utalásként kapott helyet a címeren, jobban mondva sisakdíszén, holott a Bethlenek korábban soha nem alkalmazták a sisakdíszet. (12. ábra)

KAR SZŐLŐFÜRTELEL VAGY SZŐLŐ NÖVÉNNYEL

Csom Péter 1690. augusztus 27-én Bécsben, I. Lipót királytól kapott címerében. Egyenes állású, csücsköstalpú, tárcsapajzs kék mezejében, zöld talajon, arany koronán támaszkodó, jobbra forduló, vörös ruhás, levágott kar, arany markolatú, ezüst pengéjű szablyát tart. A pajzsban jobbra forduló rostélyos sisak arany koronával. A koronából kinyúló három arany búzakalász között, zöld leveles, arany szőlővesszőkön három kék szőlőfürt. Takarók: kék-arany és vörös-ezüst. Az armálist Veszprém vármegye közgyűlésén, Pápán hirdették ki 1690. szeptember 15-én. A család tagjai az 1727-es és 1754-es nemességvizsgálat idején a Zala vármegyei Sümegen éltek.

Sütő másképpen Fabsich János 1700. január 26-án Bécsben, I. Lipót királytól kapott címerében. Egyenes állású, csücsköstalpú tárcsapajzs kék mezejében, zöld halmon nyugvó arany koronán támaszkodó, jobbra forduló veres ruhás, levágott kar felfelé álló három arany búzakalászt és lefelé lógó zöld leveles szőlőfürtöt markol. A pajzsban jobbra fordított rostélyos sisak arany koronával. Sisakdísz: a pajzsbeli kar, de itt arany markolatú, ezüst pengéjű szablyával. Takarók: arany-vörös és ezüst-kék. (13. ábra)

A paludzky Liptovsky család 18. századi címerében. Egyenes állású, kerekstalpú, hasított pajzsban, könyökben behajlított, jobbra forduló, levágott kar, karóra felfutó, leveles, fürtös szőlőindát tart. A pajzsban jobbra fordított rostélyos sisak koronával. Sisakdísz: két leveles, fürtös, egymást keresztező szőlőinda. A címer mázait nem ismerjük. (14. ábra)

EMBERI ALAK SZŐLŐFÜRTELEL, SZŐLŐVESSZŐVEL

Karomi Bornemissza István pozsonyi királyi posta prefektus 1628. augusztus 10-én Bécsben, II. Ferdinánd királytól kapott címerében. II. Ferdinánd I. Ferdinánd király 1564. február 24-én kelt címeradományát erősítette meg. Egyenes állású, tojásdad vágott pajzs felső vörös mezejében, a vágóvonalon álló, arany koronás, fejével jobbra forduló, fekete sas, az alsó kék mezőben fekete bölényfej, szájában hallal. A pajzsban jobbra fordított rostélyos sisak arany koronával. Sisakdísz: a koronából kinövő, jobbra forduló, páncélos, szakállas, bajszos vitéz, jobbáiban arany markolatú, ezüst pengéjű szablya, baljában zöld leveles, zöld fürtös szőlővessző, fején búzakalászból

font koszorú, a jobb vállán átvetett vörös zsinóron arany postakürt lóg. Takaró: fekete-arany és kék-arany.

Veres János 1662. augusztus 19-én Bécsben, I. Lipót királytól kapott címerében. Egyenes állású, csücsköstalpú tárcsapajzs kék mezejében, zöld talajon álló, szembe forduló, szétterpesztett lábú vitéz, prémszegélyes vörös süvegben, pitykegombos, övvel ellátott vörös kabátban, vörös nadrágban, arany csizmában, könyökben meghajlított, felemelt jobbjaiban zöld leveles szőlőfürt, kinyújtott baljában ezüst sarló. A pajzson szembe fordított rostélyos sisak arany koronával. Sisakdísz: a pajzsbeli vitéz növekvő alakja, kisebb eltérésekkel: süvegén három toll van, kinyújtott jobbjaiban arany markolatú, ezüst kard, balját csípőre teszi. Takarók: vörös-arany és kék-ezüst. (15. ábra)

SZŐLŐVEL DOLGOZÓ EMBER

Gombos Pál, Miskolc városi esküdt 1560. július 28-án Bécsben, I. Ferdinánd királytól kapott címerében. Az eredeti armális elpusztult, a címernek csak leírását ismerjük az oklevél másolatából. „Kék színű pajzs, melynek egyik részén zöld mező, ezen vörös ruhába öltözött ember alakját vagy képmását festették le, amint éppen szőlőfürtöket szed a mezőből kinövő szőlőtövekről. A pajzsra hadisisakot helyeztek, melyből vörös-kék és sárga színű sasszárny nő ki, a sisak tetejéről ide-oda omló sisaktakarók díszítik a pajzsot”. A címer rekonstruált képe pontatlan, mert a leírással ellentétben, itt csak egyetlen töről szedi a szőlőt a szüretelő (feltehetően maga a címertulajdonos). (16. ábra)

SZŐLŐ VAGY SZŐLŐFÜRT FEGYVERREL

Her György, miskolci mészáros, 1595-ben városi főbíró 1606. április 17-én Kassán, Bocskai István erdélyi fejedelemtől kapott címerében. Egyenes állású, hegyestalpú tárcsapajzs kék mezejében, zöld talajon, jobbra fordult, vörössel fegyverzett, természetes daru áll, felemelt jobbjaival tekeredő, ezüst kígyót tart. A pajzson jobbra fordított csőrös sisak arany koronával. Sisakdísz: a koronából kinyúló kézfej jobbra hajló arany búzakalászt, balharánt helyzetű, arany markolatú, ezüst tört és balra hajló zöld szőlőfürtöt tart. Takarók: kék-arany és vörös-ezüst. (17. ábra)

Az apanagyfalvi Apafi család címerének legutolsó, 17. századi változatain. A címer ezen legutolsó típusának is számos – részben kisebb-nagyobb eltéréseket mutató – változata ismeretes. Egyenes állású (másutt ovális) pajzs kék (máshol veres vagy fekete) mezejében lebegő (másutt zöld talajból vagy koronából kinövő) zöld (máshol természetes) szőlőtöke levelekkel és fürtökkel, a tőkén jobbra fordított ezüst sisak, arany markolatú ezüst pallóssal balharánt irányban alulról felfelé átdöfve.

Apafi György († 1638) erdélyi fejedelmi tanácsos, kükküllői főispán, a fejedelmi ítélőszék ülnöke Elias Nicolai szász szobrász által készített, Almakerékről (Nagykükküllő vm., most Mălăncrav, Románia) 1902-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba került, és azóta is, ott őrzött figurális tumbáján tanulmányozható a család teljes (sisakkal, sisakdísszel, takarókkal is ellátott) címere. A címet a síremléket ismertető

Éber László a következőképpen írta le: „*díszes barokk pajzson fatörzsön (valójában szőlőtőkén – R. P.) nyugvó koronás csórsisak, jobbról-balra egyenes karddal átszúrva. A koronából két szőlőinda nő ki, levelekkel s fürtökkel és egymást keresztezve húzódik alá. A címerpajzs fölött (rongált) rostélysisak van koronával, a melyből két strucz toll áll ki és ismét két szőlőinda indul ki, a mely jobbra-balra húzódva körülfut az egész fedőlapon és egyesülve azzal a két, szintén fürtökkel és levelekkel gazdagon megrakott indával, a mely a halott lábai alatt levő kettős szőlőtökéből indul ki, a fedőlap keskeny, tagozott szegélyén belül, annak fő kerete gyanánt szolgál. A díszes címertakaró fölött levő két szőlőlevélre bevésett G és A betűk a halott nevének kezdőbetűi.*”⁶ A sisakdísz fürtökkel teli szőlőindái itt tehát úgyszólván behálózzák a tumba fedlapjának teljes szegélyét. De gazdag, ugyancsak gerezdekkel teli szőlőinda díszíti a tumba Apafi Gergely (†1637) fejedelmi kamarásnak – Apafi György 19 éves korában elhalt egyik fiának – szentelt bal hosszoldalát is.

A SZŐLŐS CÍMEREK TULAJDONOSAINAK TÁRSADALMI HÁTTERE

Bár kézenfekvőnek tűnne, hogy szőlő az egyházi ikonográfiában közismert szimbólus miatt (mint Krisztus vagy Szűz Mária gyakori jelképe)⁷ is helyet kaphatna a heraldikában, ilyen hazai vonatkozása eddig jószerével ismeretlen volt. Kivétel a Tizsánineni Református Egyházkerület 20. századi címere. Ebben a vágott címerben a fiait saját vérével tápláló pelikán és a Szentírás mellett, szerepel a búzakalász (utalás Krisztus testére) és a szőlőfürt (utalás Krisztus vérére) is. Az almakeréki Apafi síremlék szőlőindái ugyan a családi címeren túl egyúttal a feltámadásra és az örök életre (Krisztus) is utalnak, de ezek már kilépnek a címerpajzsból, vagy pontosabban a sisakdíszből és elborítják a tumba nagy részét. A magyarországi későközépkori és újkori címerekben előforduló különféle szőlőábrázolások – már amennyiben egyáltalán találunk valami fogódzót az eredetükhöz – a földi élethez, a föld termékenységéhez, a munkához, gyarapodáshoz, vagyonosodáshoz köthetők. Somogy vármegye 1498-ban kapott armálisában a címerkép szőlős elemének a következő magyarázata olvasható: „*a venyigék és róluk csüngő fürtök a föld termékenységét és a bor bőségét jelentik, amelyeknek e megyében akkora a bősége, hogy országunk más gazdagabb vármegyéihez lehet hasonlítani*”⁸

A címeradományban részesültek – így a szőlős címereslevelet elnyertek – többségénél nem ismerjük a nemesség és címeradományozás körülményeit, részleteit. Részint azért, mert a címerek közlöni nem említik az adományozás körülményeit, de sokszor azért is, mert eleve maguk az eredeti adománylevelek sem tértek ki erre.

Egyes eseteknél (a felvidéki Tebner Kilián– 1621, Stöckel Mihály– 1662), mint a pecsétjeiket ismertető szlovák kolléga, Frederik Federmayer hangsúlyozza – valószínűleg nem is a király által adományozott nemesi címerekről, hanem sokkal inkább polgári foglalkozásukkal (szőlőművelés) összefüggő felvett címeres pecsétjeiről lehet szó.

Miskolci mezővárosi esküdt volt az 1560-ban nemesített Gombos Pál, aki – egy 1549-es adat szerint – a helybeli Szentgyörgyhegyen birtokolt szőlőt. Szőlőbirtokkal

is rendelkező (nagy)váradai szabó iparos lehetett a Bátor Gábortól 1611-ben nemesített Várad Vincze másképpen Szabó Pál, akinek címerében mindkét mesterségnek attribútuma (szőlő, olló) egyaránt helyet kapott.⁹ Űgyszintén mezővárosi polgár, a szentjobbi Várad másképpen Szabó Mihály, aki 1687-ben nyert címeradományt. Eredetileg a bakonybéli bencések kajári (ma Balatonfőkajár) jobbágya volt Biby Simon, aki az apátság szolgálatában szerzett ismételten érdemeket. Két ízben verés érte, sebet kapott a monostor érdekeinek védelmében, sőt anyagi áldozatot is hozott, mert az apátságnak adta egy kajári szőlőjét és elengedte 100 forintnyi tartozásukat is. Ezért Jakab béli apát 1521. november 25-én az apátság nemes jobbágyai közé emelte őt és két leányát, Orsolyát és Borbálát. Miután Biby nem csak a béli bencések, de közvetve az egész magyarországi bencés rendtartomány javára is működött, ezért Jakab béli apát és Tolnai Máté szentmártonhegyi (pannonhalmi) főapát kérésére, berzenczei Bornemissza János pozsonyi ispán előterjesztésére történt meg 1522-ben II. Lajos király által a nemesítése. Vélhetően, hasonlóan tehetősebb, szőlőt birtokló jobbágyot vagy mezővárosi polgárt feltételezhetünk a Veszprém megyei Csom Péter 1690-es és Tarcali Bartha István 1590-es nemesség és címeradományozásánál. A vagyonos miskolci mészáros dinasztiából származó Her György nemesség és címeradományát megelőzően viselte a mezőváros főbírói tisztét is.

Egyes szőlős címerek vitéz- (Simon János – 1650, Veres János – 1662) vagy fegyver ábrázolásai (kard, szablya: Stephanides György – 1695, Sütő másként Fabsich János – 1700, Weingärtner Dragutin százados – 1897, sisak: Apafiak – 17. század) arra mutatnak, hogy a szőlő (ha nem is annyira annak művelése (bár esetenként ez sem zárható ki), de legalábbis a birtoklása) egyáltalán nem volt idegen a vitézkedő, katonáskodó nemességtől sem.¹⁰ Ezzel kapcsolatban érdemes utalnunk Somogy vármegye – szőlőfürtöt tartó páncélos kart ábrázoló – címerének (1498) magyarázatára: *„ennek a címernek pedig igaz magyarázata, hogy ezek a híveink a Szent Koronához és felségünkhöz állhatatosan ragaszkodtak, jóllehet – mint fentebb ismertette volt – sok és különböző ellenséges cselekedeteket és sérelmeket szenvedtek el és tapasztaltak meg, sőt kemény támadásokat is átéltek, a mi és országunk több ellenségével sok csatát vívtak és más híveinkkel együtt győztesen tértek vissza, így joggal és méltán kiérdemelték, hogy mindezt e jelvény díszei ábrázolják”*.

Valószínűleg ugyanebbe a csoportba sorolhatóak az oroszlános és szőlős vagy szablyás oroszlános és szőlős címerek is.

De a kecskés szőlős címerek tulajdonosai közül is vitézlő ember volt kistapolcsányi Tapolcsányi János († 1598) 1567 után Bozók, Léva, Végles kapitánya, egy időben a törökök foglya Budán, a tizenöt éves háború győri (ahol három lovat lőttek ki alóla), mezőkeresztesi és a pákozdi csatáinak hőse, végül dunáninneni alkapitány. Űgyszintén osgyáni Bakos Gábor (1607–1666).

A hosszú katonai szolgálata betetőzéséként, a legmagasabb katonai rangot, a tábornagyit elért Hadik András kibővített grófi címerében (1763) is helyet kapott a szőlőinda ábrázolása.

A legmagasabb polgári méltóságokat (főispán, miniszter, királyi biztos) betöltött Tisza Lajos grófi címerbővítésében (1883) szintén megtaláljuk a szőlőt, igaz, itt, mint Bihar vármegye – amely megyében birtokos és 1867-től főispán is volt – címerének egyik elemét. De az értelmiségi pályán, Budapesten tevékenykedő Ottava Ignác jeles szemorvos is büszkén viselte címerében a szőlőtő ábráját, utalva vidéki szőlőbirtokaira.

Amennyiben egy ilyen aránylag csekély számú vizsgálat alapján ez elmondható, a szőlős címerábrázolások úgy látszik a történelmi Magyarország különböző vidékein egyaránt kedveltek voltak.

Dunántúl: Kajári Biby Simon – 1522, Főkajár, Veszprém vm.; Csom Péter – 1690, Pápa, Veszprém vm.; borszörcsöki Ottava Ignác dr. budapesti szemorvos – 1909, borszörcsöki (Veszprém vm.) és révfülöpi (Zala vm.) birtokos

É-Magyarország–Felvidék: Gombos Pál – 1560, Miskolc, Borsod vm.; kistapolcsányi Tapolcsányi János († 1598) – Kistapolcsány, Bars vm.; Bartha István – 1590, Tarcál, Zemplén vm.; Tebner Kilián – 1621; Karomi Bornemissza István – 1628, Pozsony; Stöckel Mihály – 1662, Szentgyörgy, Pozsony vm.; osgyáni Bakos Gábor († 1666) – Csetnek, Gömör és Kishont vm.; Liptovsky és Trnovszky családok, Liptó vm.

Tiszántúl: Egey István (utóbb Megesyre hamisított) – 1625, Csenger, Szatmár vm.

Partium: Várad Vincze másképp Szabó Pál – 1611, Várad, Bihar vm.; Várady másképpen Szabó Mihály – 1687, Szentjobb, Bihar vm.

Erdély: Apafiak – 14–17. század; gr. Bethlen Sámuel – 1693.

Horvátország: Weingärtner Dragutin – 1897, Velika Mlaka, Zágráb vm.

A szőlős családi címerek időbeli előfordulása – jelen ismereteim szerint – a 14. század közepétől (Apafi család sisaccímere) egészen a 20. század elejéig (borszörcsöki Ottava Ignác dr. szemorvos címere, 1909) terjed. Igaz, Zuhodoli János deák 1516-os címeradományáig, csak az Apafiaktól ismerünk szőlős címet. Első szőlős vármegyei címerünk pedig Somogy vármegyéé (1498. január 6.) II. Ulászló királytól. Amennyiben a viszonylag kisszámú tárgyalt szőlős címerekből következtetni lehet erre, mégis talán a 17. században voltak a legnépszerűbbek. Később mintha már veszítettek volna kedveltségükből.

Az elmondottak alapján úgy tűnik a magyarországi heraldika, ha a hadi, katonai attribútumoknál talán kevésbé gyakorta is, de azért meglehetősen kedvelte a jólétre, vagyonosodásra utaló szőlő különféle (esetenként más címer elemekkel is kombinált) ábrázolásait. Mindezek mögött vélhetően az a társadalmi, gazdasági tényező is meghúzódhat, hogy a szőlő a feudalizmusban nem tartozott a jobbágyok telki állományához, szabadon adható, vásárolható volt, és birtoklása szorgalmas munka, valamint kedvező szerencse mellett szép vagyoni gyarapodást eredményezhetett. (A szőlősgazda Kajári Biby Simon az 1520-as évek elején pl. képes volt rá, hogy földesurának, a béli apátnak 100 forint kölcsönt nyújtson, sőt később az adósságot el is engedte neki.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BILKEI Irén – KAPILLER Imre – MOLNÁR András (2004): *Armálisok. Nemesi címereslevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményéből 1477–1898*. Zala Megyei Levéltár.
- BOROVSKY Samu (szerk.): *Gömör-Kishont vármegye*. Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, é. n. (Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monografiája.)
- BORSA Iván (1984): Somogy vármegye címereslevele és első pecsétje. – In: Kanyar József (szerk.) *Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv*, 15. Somogy Megyei Levéltár, 53–69.
- BRAJKOVIĆ Vlasta (1995): *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja. Katalog zbirke grbova, grbovnica i rodoslovlja*. Zagreb, Hrvatski Povijesni Muzej. (Katalog Muzejskij Zbirki XXVI.)
- CSÁKY Imre (1995): *A Magyar Királyság vármegyéinek címerei a XVIII–XIX. században*. Budapest, Corvina.
- ÉBER László (1902): Apaffi György síremléke. – *Archaeologiai Értesítő*, új folyam 22: 97–113.
- FALLENBÜCH Zoltán (1994): *Magyarország főispánjai 1526–1848. Die Obergespane Ungarns 1526–1848*. Budapest, Argumentum Kiadó.
- FEDERMAYER Frederik (2002): Meštianska heraldika na Slovensku. – Civil Heraldry in Slovakia. – In: Hautová, Julia – Vrel, Ladislav (szerk.): *Občianska Heraldika. – Civil Heraldry*. Slovenská Genealogicko-Heraldická Spoločnosť 2002. Martin, Bibliotheca Heraldica Slovaca. 13–47.
- GYULAI Éva (1996): A miskolci szőlő és birtokosa a diósgyőri uradalom zálogbirtoklásának első századában (1540–1600). – *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*, 33–34. 141–192.
- HOPPÁL Dezső (2001): *A történelmi Magyarország vármegyéinek címerei*. Budapest, Cartographia Kft.
- KEÖPECZI SEBESTYÁN József (1928): A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a Bethleni gróf Bethlen család címere. – *Erdélyi Irodalmi Szemle*, 69–83.
- KÓCZY T. László (1993): Magyar–lengyel genealógiai kapcsolatok. Második rész. – *Turul*, 66/1–2: 11–16.
- KOLLÉGA TARSOLY István (1994): *Királyi Könyvek 1867–1918*. Szekszárd, Babits Kiadó.
- KRANKOVICS Ilona (1995): *Déri numizmatikai Gyűjtemény, Erdély*. Debrecen, Nyomdaipari Szolgáltató KKT.
- MAROSI Ernő (szerk.) (1987): *Magyarországi művészet 1300–1470 körül, I–II*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NAGYBÁKAY Antal Zelmos (2000): A Várady alias Szabó család története és leszármazása. – *Turul*, 73/1–2: 22–34.
- NOVÁK Jozef–VÍTEK Peter (2004): *Lexikón erbov šľacty na Slovensku II. Liptovská stolica*. Bratislava, Hajko & Hajková.
- NYULÁSZINÉ Straub Éva (1987): *Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein*. Budapest, Corvina.
- NYULÁSZINÉ Straub Éva (1993a): Címereslevél-gyarapodás a Magyar Országos Levéltárban. – *Turul*, 66/1–2: 29–32.
- NYULÁSZINÉ Straub Éva (1993b): Címereslevél-gyarapodás a Magyar Országos Levéltárban. – *Turul*, 66/4: 30–33.

- NYULÁSZINÉ Straub Éva (1994): Címereslevél-gyarpodás a Magyar Országos Levéltárban. – *Turul*, 67/4: 134–138.
- NYULÁSZINÉ Straub Éva (2001): *Magyarország címerkönyve. A heraldika alapjai*. Budapest, CEBA Kiadó.
- PAPP Klára: *Erdélyi fejedelmek*. Debrecen, é. n., Tóth Könyvkereskedés és Kiadó KFT.
- SEIBERT Jutta (1986) (szerk.): *A keresztény művészet lexikona*. Budapest, Corvina.
- SIEBMACHER (1893–1894): *J. SIEBMACHER's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn*. Band I–V. und VI. Supplement Band. Nürnberg.
- SOÓS Ferenc (1998): *A magyar fém pénzék feliratai és címerei*. Budapest, Argumentum Kiadó, Magyar Numizmatikai Társulat.
- SÖRÖS Pongrácz (1907): Kajári Biby Simon ármálisa 1522-ből. – *Turul*, 25/1–2: 85–87.
- SZABADI István (2018): Magyarországi protestáns címer- és pecséthasználat. – In: Kolléga Tarsoly István – Kovács Eleonóra (szerk.): *Heraldika*. Budapest, Tarsoly Kiadó. (A Történelem Segédtudományai II.) 289–296.
- SZÁDECZKY Lajos (1909): Az Apafiak sírboltja és hamvai, I–II. – *Századok*, 43: I. 185–202., II. 273–280.
- SZÁLKAI Tamás (2007): A sólyom mint címerkép. Egy István Megesyre hamisított armálisa. – *Turul*, 80/3: 84–90.
- SZÁLKAI Tamás (2009): *Armales Transilvanorum. Válogatás az erdélyi fejedelmek címeradományaiából*. Máriabesnyő–Gödöllő, ATTRAKTOR.
- SZERÉMI (1890): Tapolcsányi János sírköve Kis-Tapolcsányban. – *Turul*, 8: 131–132.
- VRTEL, Ladislav (1996): *Les Blasons de Famille en Slovaquie*. Bratislava, Slovenská informačná agentúra – Agence Slovaque d'Information.

JEGYZETEK

- 1 NAGYBÁKAY (2000) 23. Dr. Herpay Gábor, Hajdú vármegye főlevéltárosa fordítása, 1918.
- 2 BRAJKOVIĆ (1995)
- 3 Tisza Lajos gróf 1869-től volt Bihar vármegye főispánja.
- 4 Tisza Lajos gróf 1879-től 1883-ig volt Szeged város teljhatalmú királyi biztosa. Vezetésével épült újjá a tiszai árvíz-től 1879-ben elpusztított város.
- 5 Tisza Lajos gróf 1870-től volt a Fővárosi Közmunkák Tanácsa alelnöke.
- 6 ÉBER (1902) 99. 1. kép, 101., a közölt fényképen sajnos pont a jórészt árnyékban lévő címer részletei tanulmányozhatók a legkevésbé.
- 7 A kérdés összefoglalása: SEIBERT (1986) 295–297. szőlőfürt, szőlőhegy, szőlőtő szócikkek.
- 8 BORSA (1984) 59.
- 9 NYULÁSZINÉ (1987) 167. 292. ábra, 251. Nr. 292.; SZÁLKAY (2009) 68–69. színes ábrával.
- 10 A vitézlő rend hódoltság kori Miskolc környéki szőlőbirtoklásával igen kimerítően foglalkozik GYULAI (1996).